

MERSİN'DE İNANÇ MERKEZLERİNE BAĞLI KURBAN TÖRENLERİ*

Yard. Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK**

ÖZET: İnsanoğlu çeşitli sebeplerden dolayı Tanrı'yı, Tanrı'yla insanlar arasında aracı olduklarına inanılan yatırları, evliyaları veya bazı doğaüstü güçleri memnun etmek, onların yardımlarını sağlamak, onlara teşekkür etmek amacıyla kurbanlar sunmaktadır.

Mersin ilinde bu kurban törenlerinden bazılarının halk tarafından kutsal kabul edilen, çevrelerinde birtakım inanç ve pratiklerin kümelendiği çeşitli inanç merkezlerinde düzenlendiği görülmektedir. Bu çalışmada Mersin'deki inanç merkezlerine bağlı kurban törenleri; “yatır ve ziyaretlerde”, “mezarlıkta”, “ata ocağında ya da ocak başında” ve “ormanda” düzenlenenler olmak üzere dört ana başlıkta ele alınıp incelenmiştir. Çalışmamızın sonucunda hem inanç merkezlerinin oluşumunda hem de bunlara bağlı kurban törenlerinde İslâmî unsurların yanında İslâmiyet öncesi eski Türk inançlarına ait çeşitli izlere rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnanç Merkezleri, Kurban, Kurban Törenleri, Mersin

Sacrifice Ceremonies Connected to Mersin's Belief Points

SUMMARY: Humanbeings offer sacrificies to please God, (Muslim) saints which are believed to be mediators between humans and God, saints or some extraordinary powers; to get their help; and to express gratitude.

It has been noticed in the Mersin province that people perform

* TÜKSEV ve KB işbirliğinde 23-27 Eylül 2002 tarihleri arasında Mersin'de düzenlenmiş olan “Uluslar Arası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi”nde bildiri olarak sunulan metnin makale haline getirilmiş şeklidir.

** Mersin Üniv. Fen-Edeb. Fak. TDE Böl. nilciblak@mersin.edu.tr

some kinds of sacrifice ceremonies at various belief points, which are believed to be sacred places and centers of some beliefs and (religious) practices. This paper investigates sacrifice ceremonies connected to Mersin's belief points under four subheadings: At saints' tombs and visits; at cemetery; at father's home; and at forest. At the end of the investigation, Islamic elements as well as pre-Islamic Turkic beliefs were traced in the formation of belief points and sacrifice ceremonies connected to these places.

Key Words: Belief points, sacrifice, sacrifice ceremonies, Mersin

Dünyanın en eski milletlerinden olan Türkler, İslâmiyet'i kabul etmeden önce, kendilerine özgü birtakım inanç sistemlerinden başka, çeşitli vesilelerle temasta buldukları kültür çevrelerinden etkilenerek birbirinden farklı birçok dine girmiştir. Kabul edilen her yeni din, Türklerin düşünce ve yaşam tarzlarını, âdet ve inanmalarını etkisi altına alırken bir önceki dinin kimi öğretilerini, değerlerini, kurallarını da bünyesine alarak Türk kültürüne uygun yeni bir şekil almıştır.

Geniş bir coğrafi alanda çeşitli topluluklarla kültür alış-verişinde bulunduğu bu tarihî süreç içerisinde inanç ve öğretileri yayan birçok inanç merkezi oluşmuş ve bu merkezler, daha evvelki değerlerle beraber Türk kültürünün korunup yaşatılmasında önemli bir görev üstlenmişlerdir.

Günümüzde ocaklar, türbeler, yatır ve ziyaretler, mezarlıklar, kutsal mekânlar vb. olarak sıralanabilen inanç merkezleri, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde varlığını devam ettirmekte ve bunların çevresinde eski inanışların izlerini taşıyan çeşitli inanç ve pratiklere, törenlere rastlanmaktadır.

İnanç merkezleri açısından zengin bir görünüm sergileyen Mersin'de de söz konusu kültürel değerlerin varlığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Mersin ilindeki hem Alevî – Türkmen zümrelerinden birisi olan Tahtacılar¹ hem de bunların dışında kalan halk arasındaki inanç

¹ Tahtacılar, geçimlerini ağaç kesip dilmek, kiriş ve tahta biçmekle sağlayan, bu nedenle Anadolu'da genellikle ormanlık alanlarda, orman işçiliğinin yapılabildiği bölgelerde yaşamlarını sürdürmüş Alevî- Türkmen zümrelerinden birisidir. Günümüzde göçebe hayatından yerleşik düzene geçerek bir kısmının toprağa bağlandığı bir kısmının da kendilerine daha farklı geçim kaynakları sağladığı görülen bu topluluk mensupları, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde olduğu gibi, Mersin'de de birçok yerleşim biriminde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu ilde kendilerine Çaylaklar, Aydınlılar ve Menemenciler adı verilen toplam üç Tahtacı oymağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi İzmir'in Narlıdere köyünde bulunan Yanınyatır Ocağı'na; diğerleri ise Aydın'ın Reşadiye bucağındaki Hacı Emirli Ocağı'na bağlıdır. Not:

merkezlerine bağlı kurban törenleri üzerinde durulacak; bu törenlerdeki İslâmiyet öncesi ya da İslâmî unsurlar tespit edilmeye ve Türk örf, âdet ve inanmalarının yaşatılmasına katkı sağlayan inanç merkezlerinin toplum içerisindeki işlevlerine bu törenler aracılığıyla değinilmeye çalışılacaktır.

Bilindiği üzere insanoğlu, sosyal hayatının hemen her aşamasında çeşitli sebeplerden dolayı Tanrı'yı, ilâhî kuvvet yüklenen bazı tabiat güçlerini, Tanrı vekili din adamlarını, Tanrı'dan şefaah dilemede aracı olacak yatırımları, evliyaları veya birtakım doğaüstü güçleri memnun etmek için kurbanlar sunmuştur. Hatta içlerinde doğaüstü güçlerin bulunduğu inanılan dağ, kaya, göl, ırmak, su kaynakları ve ulu ağaçlar ile bazı hayvanlara ibadet etmek veya onlardan yardım istemek amacıyla da kurban vermiştir (Yörükân, 1998:277).

En eski dönemlerden bu yana uygulanmakta olan kurban sunma geleneğinin temelinde; söz konusu güçlerle iyi geçinmek, onları memnun etmek, onlardan herhangi bir dileğin gerçekleşmesinde yardımcı olmalarını istemek, gerçekleşen dilek için onlara teşekkür etmek ya da işlenen bir günahı, suçu bağışlatırmak düşüncesi yatmaktadır (Örnek, 1988: 87-88).

Kurbanlar, kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılır. Kanlı kurban, bazı toplumlarda canı oluşturduğuna, taşıdığına inanılan insan veya hayvan vücudundaki kanın doğaüstü güç adına akıtılması şeklinde gerçekleştirilir. Bu durum kurbanın kesilmesiyle (boğazlanmasıyla) olabileceği gibi herhangi bir yerinin kesilmesi; kulak memesi, parmak boğumu, deri gibi küçük bir parçasının koparılması; bir damarının delinmesi gibi uygulamalarla da yapılabilir. Kansız kurban ise, kan taşıyan kurbanın kanının akıtılmadan sunulması; başıboş bırakılması (azat edilmesi); süt, şarap, bira, rakı vb. alkollü / alkolsüz sıvıların; bazı bitkilerin; çeşitli yiyecek, içeceğin veya eşyanın doğaüstü güçlere sunulması esasına dayanır (Erginer, 1997:139-140). İster kanlı kurban isterse kansız kurban olsun kurbanı sunma biçimleri de, sunulmanın niteliğine bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Genellikle hayvanları ritüel eşliğinde kesmek kural gereğidir. Yiyecek, içecek gibi şeyler mezarlara, sunaklara veya kutsal kabul edilen yerlere bırakılır. Kurbanın sunulması ve bununla ilgili ritüelin uygulanması çoğu zaman belirli bir yerde gerçekleştirilir (Örnek, 1998.88).

Tahtacılar konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nilgün Çıblak, **İçel Tahtacıları - Dinî İnanışlar ve Dinî Törenler, Halk Kültürü, Anonim Halk Edebiyatı-**, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana, 2001 (Yayımlanmamış doktora tezi).

Bütün dinlerde ve topluluklarda olduğu gibi İslâmiyet öncesi ve sonrası Türk topluluklarında da kurbanın önemli bir yeri bulunmaktadır. Eski Türklerin hemen hemen bütün törenlerinde kanlı ya da kansız kurban yer almıştır.

Kurban sözcüğü, Türkler arasında İslâmiyet'in kabul edilmesiyle kullanılmaya başlanmıştır. Bundan evvel bu kavramın eski Türk boylarında hangi sözcükle karşılandığı konusunda elde kesin bir bilgi yoktur. Ancak bazı Türk boylarının örneğin Kırgız – Kazaklarının “kudayı”; Yakutların “kereh”; Altay ve Teleüt Türklerinin “tayılga”, “hayılga” (İnan, 1986:97-98) ve yine Altaylıların ata ruhlarının kötülüklerinden korunmak için sundukları kurbanı “toluu” (İnan, 1987: 428) adını verdikleri, kaynaklardan edinilen bilgiler arasında yer almaktadır.

Eski Türklerde kansız kurbanlar sınıfında; saçı (her topluluğun kendi emeğiyle kazandığı en değerli ve kutsal saydığı süt, kımız, yağ, buğday, darı, şarap vb. yiyecek ve içeceklerin kutlu yerlere serpilmesi, saçılması), yalma (ağaçlara ve şaman davuluna paçavra bağlama), tös (ongon adı verilen kutsal hayvanı yedirme, onların ağızını yağlama), ateşe yağ atma ve şarap serpmeye gibi törenler yer almaktadır. Kansız kurbanların en önemlisi ruhlara bağışlanarak başıboş bırakılan ve “ıdık” ya da “ıduk” adı verilen hayvanlardır. Kanlı kurbanlardan en önde geleni ise at olup, bunu koyun izlemektedir. Bunların yanı sıra oğlağın da kurban edildiği görülmekte; sığır kurban etme geleneğine ise pek rastlanmamaktadır. Kurban için en makbul hayvan erkek hayvan kabul edilmektedir (İnan, 1986: 54-57; 98-100).

Kanlı ya da kansız mutlaka bir kurbanın yer aldığı törenler, belirli zamanlarda ya da tesadüfi olaylar sonucunda, yüce dağ başlarında, ormanlarda, su kenarlarında vb. kutsal kabul edilen yerlerde düzenlenir. Töreni, kam ya da şaman adı verilen topluluğun dinî lideri yönetir. Törende yer alan kurbanlık hayvanlar, karınları yarıp yürekleri çıkartılarak; belkemikleri kırılarak ya da ağızları, burunları tıkanıp boğularak kurban edilir (İnan, 1986: 48-65, 97; İnan, 1987:435). Bu şekilde en eski dönemlerden bu yana kutsal kabul edilen ve canı taşıdığına inanılan kanın yere akıtılması engellenmiş olur.

İslâmiyet öncesi Türklerde, kurban sunmanın çeşitli sebepleri vardır. Bunlar; Tanrıların en yücesi olarak bilinen Gök Tanrı'ya saygı amacıyla; iyi ruh olarak tanınan Han Ülgen'i anmak için; karanlıklar aleminin tanrısı diye bilinen Erlik Han'ın kötülüklerinden korunmak için; atalara saygı belirtisi olarak; yer-su diye adlandırılan dağ, göl, ırmak vb. kutsal sayılan yerlerden ruh – Tanrı sıfatıyla yardım istemek için; boyların meydana getirdiği obaların tamamlanışında kutsal yer belirtisi

olarak ve obalarda düzenlenen şaman âyinlerini kutlamak amacıyla; kutlu kabul edilen orman ve ağaçlara saygı ifadesi olarak; herhangi bir dileğin gerçekleşmesi öncesi ve sonrasında Tanrı'ya şükran duygusunu sunmak için düzenlenen törenler olmak üzere çeşitli şekillerde sıralanmaktadır (Köksal, 1985: 525-526). Böylelikle söz konusu doğaüstü güçlere yalvarılıp yakarılarak, onları memnun etmek ve gerektiği durumlarda bu güçlerin yardımına hak kazanabilmek istenmektedir.

Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da Tanrı'nın lütfunu kazanmak, O'na yakın olmak için kurbanlar sunmaya devam etmiştir. Bu dönemdeki kurban törenleri de belirli zamanlarda ibadet maksadıyla veya ferdi ihtiyaçlar doğrultusunda düzenlenmiştir. Törenlerde kurban hayvanı olarak koyun, keçi ya da sığır seçilmekte ve hayvan, boğazı kesilip kan akıtılarak kurban edilmektedir. Öte yandan bu törenlerde, eski inanç sistemlerine özgü kimi ritüellerin izlerine de rastlanmaktadır.

Bu çalışmada, inceleme alanı olarak seçilen Mersin'deki gerek Tahtacılar gerekse bunların dışındaki diğer halk arasında, hayatın her önemli olayında veya aşamasında mutlaka kurban sunma geleneğinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı belirli günlerde bir kısmı da belirsiz zamanlarda, bireysel ihtiyaçlar veya toplumun isteği üzerine yerine getirilmektedir. Buna göre Mersin halkı bayramlarda, çeşitli törenlerde, kutlamalarda kanlı ya da kansız kurban sunmuştur. Kanlı kurban olarak koyun, keçi veya horoz kesilmiş; kömbe ya da bişi adı verilen hamurdan yapılmış bir çeşit çörek, bunun yanı sıra lokum, şeker, bisküvi vb. yiyecekler ile yatır ve ziyaretlere, ulu ağaçlara bağlanan bezler de kansız kurban yerine geçmiştir.

Mersin'de inanç merkezleri çevresinde düzenlenen kurban törenleri genel olarak;

I. Yatır ve Ziyaretlerde Düzenlenen Kurban Törenleri

II. Mezarlıkta Düzenlenen Kurban Törenleri

III. Ocakta Düzenlenen Kurban Törenleri

IV. Ormanda Düzenlenen Kurban Töreni

olmak üzere dört ana başlıkta ele alınıp incelenmiştir.

Burada hem Tahtacılar hem de diğer halk arasında düzenlenen kurban törenleri, bir bütün halinde sınıflandırılmış, ancak ilgili konu başlıklarında hangi törenlerin kimler tarafından uygulandığı belirtilmiştir. Kaynak kişiler ise, metin içerisinde "K" kısaltması ile verilmiş olup, bu kişilerle ilgili bilgiler çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Törenlerin yapılan sınıflandırmaya göre değerlendirilmesi şu

şekildedir:

I. Yatır ve Ziyaretlerde Düzenlenen Kurban Törenleri

İnsanlar, gerçekleşmesi güç bazı isteklerinin yerine gelmesi için olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inandıkları ya da kutsal kabul ettikleri varlıklara, yerlere yönelerek ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Zor durumda olanlara yardımcı dokunacağına inanılan söz konusu varlıkların ya da yerlerin en önemlilerinden birisi yatır ve ziyaretlerdir.

Yatır, “*Belli bir yerde mezarı olan, doğaüstü gücü bulunduğu ve insanlara yardım ettiğine inanılan ölü, evliya*” şeklinde tanımlanır (Türkçe Sözlük, 1988:2409). Veli, ermiş, eren, dede adları verilen bu şahıslar; Allah’ın sevgili kulları olarak kabul edilir.

Tasavvuf terminolojisinde veli kavramı, Kur’an-ı Kerim’de bu kelimenin dost anlamında geçtiği âyetlere dayandırılarak “*Allah’ı seven, dost edinen ve O’nun tarafından dost edinilen*” karşılığında kullanılmıştır. Ancak bu kavram zamanla genişlemiş ve benliğini Allah katında yok etmek suretiyle birtakım olağanüstülükler; kerâmetler gösterebilen büyük insan anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Ocak, 1992:1).

Ziyaret kavramı da, aynı şekilde herhangi bir dileğin gerçekleşmesi ya da hayır işlemek için gidilen kutsal yer anlamında kullanılır. Burası bir yatır olabileceği gibi, ermişlerin bir araya geldiklerine inanılan yüksek bir tepe, kutsal sayılan bir mağara, bir su kenarı da olabilir.

Halk arasında yaygın bir şekilde varlığını sürdüren yatır ve ziyaret inancı, velinin kült haline dönüşmesiyle açıklanabilir. Veli kültü, olağanüstü kuvvet ve kudretlerle donatılmış Allah’a yakın kabul edilen bir şahsın, sağ ya da ölü iken, yardımının dokunacağına inanılması ve bunu sağlamak için ritüel yollara başvurulması şeklinde tarif edilebilir. Müslüman Türklerin yaşadığı çevrelerde ve dolayısıyla Anadolu’da, veli kültü ele alınıp incelendiğinde bunun kaynağını İslâmiyet öncesi eski Türk inançlarının oluşturduğu görülür. Eski Türk şamanları ile Türk veli tipi arasındaki büyük benzerlikler göz önünde bulundurulduğunda veli kültünün temelini Şamanist dönemde atıldığı söylenebilir. Ancak veli kültünün kaynağını esas olarak Türklerin en eski ve köklü inanç sistemlerinden biri olan atalar kültü oluşturmuştur. Genel olarak ecdadın kutsallaştırılmasına dayanan ancak atanın bizzat kendisine tapınma şeklinde olmayan atalar kültü, atanın öldükten sonra üstün birtakım güçlerle donatılarak ailesine yardım edebileceği inancından doğan korku ve saygıyla karışık bir anlayıştır. Bu nedenle ata ruhlarına kurban kesilir, onların eşyaları da mezarları da kutsal kabul edilir (Ocak, 1992: 6, 10-12).

İslâmiyet'in kabulüyle beraber tasavvuf akımının yaygınlaşmasından sonra, atalar kültü, tasavvuftaki veli anlayışına bağlı olarak veli kültürüne dönüşmüştür. Kült haline gelen velinin mensubu olduğu toplumun sosyal, dinî veya ahlâkî değerlerinin tamamının ya da bir kısmının temsilcisi olduğuna inanılır. Böylece veli, sıradan bir insan olmaktan çıkıp halkın inandığı değerler bütünüdür kendisi olur (Ocak, 1992: 4-5, 7). Çevresinde hayattayken ya da öldükten sonra gösterdiğine inanılan kerâmetleri anlatılır, mezar veya türbeleri kutsal kabul edilip dilek kapısı olarak görülür.

Günümüzde de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde velilerin Allah'a yakın kişiler olarak kabul edilmeleri dolayısıyla Allah katında hatırlarının kırılmayacağına inanılır ve bu nedenle mezar ve türbeleri birtakım hastalıkların tedavisinde ya da bazı dileklerin gerçekleştirilmesinde başvurulan kutsal mekânlar arasında yer alır. Buralara gelen ziyaretçiler, veli aracılığıyla Allah'a yalvarır, dileklerinin gerçekleşmesi için dualar eder, kurbanlar keser.

İnceleme alanı Mersin'de de hastalıktan kurtulma, evlenme, çocuk sahibi olma, iş bulma, herhangi sıkıntılı bir durumdan kurtulma, mal-mülk edinme, mahsulün bereketli olması ya da ibadet etme gibi çeşitli sebeplerden dolayı yatır ve ziyaretlere başvurulduğu görülmektedir. Bunlardan bazılarının isimleri ve buldukları yerler şu şekilde sıralanabilir:

Muğdat Dede Türbesi (merkezde), Şıh Salih Türbesi (merkezde), Çiçek Baba Ziyareti (Mersin'in Çağlarca köyünde), Karacellez (Karaca İlyas) Ziyareti (Mersin'in Kuzucubelen köyünde), Köşekbükü Mağarası (Anamur'un Abanoz Yaylası'nda), Şeyh Ömer Türbesi (Gülнар'ın Şeyhomer köyünde), Mağras (Mağaras) Dede Ziyareti (Mut sınırları içerisinde bulunan Mağaras Dağı'nda), Pınarbaşı Ziyareti (Mut'un Zeyne köyünde), Karanfil Baba Ziyareti (Mut'un Kumaçukuru köyünde), Şah Er Durağı (Silifke'nin İmamuşağı köyünde), Kırtıl Dede Ziyareti (Silifke'deki Kırtıl Dağı'nda), Şıh Zekeriye Ziyareti (Silifke'nin Kızılgöçit köyünde), Eshab-ı Kehf Ziyareti, Lokman Hekim Türbesi, Şit Peygamber Türbesi, Halife Me'mun Türbesi, Şeyh Muhammed Hasanî Türbesi, Daniyal Peygamber Türbesi (son altı ziyaret Tarsus'ta).

Görüldüğü gibi söz konusu yatır ve ziyaretlerden bazısı bir yerleşim biriminde bazısı bir tepede ya da dağın zirvesinde bazısı da bir su kenarında bulunmaktadır.

Bunlardan tepelerde ya da dağlarda bulunan veliler, İslâmiyet öncesi Türk topluluklarında yaygın bir şekilde yer alan dağ kültürüne ilgilidir. Dağ ve yüksek tepelerde bulunduğu inanılan bazı doğaüstü güçler ve ruhlar, İslâmî dönemde kimliği belli olmayan veliler şeklinde

düşünmüş, bu şekilde dağ kültleri yaşama imkânı bulmuştur. Türkler, Anadolu'ya geldikten sonra da, Orta Asya'da olduğu gibi, kimi dağ ve tepeleri kutsal kabul etmeye devam etmiş, bunları hayalî velilerle özdeşleştirmiştir (Ocak, 1992: 22-23).

Aynı şekilde su kenarlarında bulunan ziyaretler de eski Türkler'de yaygın olarak yer alan yer-su kültürünün bir kalıntısı olmalıdır. İslâm öncesi dönemde çeşitli Türk boylarında su kutsal kabul edilmiş ve çevresinde törenler düzenlenmiştir (İnan, 1987: 491-492). İslâmiyet'in kabul edilmesinden sonra da kimi su kaynakları ya da su kenarları kutlu sayılarak bunların bir velinin kerâmeti sonucunda ortaya çıktığına inanılmıştır.

Mersin'de çeşitli yerlerde bulunan yatır ve ziyaretlerin her birinin çevresinde ayrı ayrı menkâbeler veya efsaneler oluşmuştur. Bunlar kuşaktan kuşağa sözlü ortamda aktararak yatır ve ziyaretlerin halk üzerindeki etkisini arttırmada yardımcı olmuştur. Diğer taraftan bu inanç merkezlerinde kimi kurban törenlerinin eskiden olduğu gibi günümüzde de düzenlendiği görülmektedir. Halk kendisini Allah'a daha yakın hissettiği bu kutsal yerlerde düzenlemiş olduğu törenlerle dileklerinin daha kolay gerçekleşeceğine inanmaktadır.

İnceleme alanında yatır ve ziyaretler çevresinde gerçekleştirilen kurban törenleri; adak kurbanı, yağmur yağdırma töreni ve Abdal Musa adına düzenlenen kurban töreni olmak üzere üç gruba ayrılmıştır:

a) Adak Kurbanı:

Mersin halkı, dünyevî birtakım istek ve ihtiyaçlarının karşılanması için doğaüstü güçlere, yatır ve ziyaretlere koyun, keçi, horoz veya çeşitli yiyecek adağında bulunmuş ve isteklerinin yerine gelmesi halinde de adağına bağlı kalarak kurban kesmiş veya sunmuştur. Adak kurbanlarının en önemli özelliği dileğin gerçekleşmesi sonucunda ödenmesidir.

Yatır ve ziyaretlere giderek veliden; hastalıklardan kurtulma, iş bulma, kısmet açma gibi çeşitli konularda yardım isteyen, burada dua edip adakta bulunan kişinin dileği gerçekleştiğinde adağını mutlaka yerine getirmesi gerekir, aksi halde başına istenmeyen olayların geleceğine inanılır (Artun, 2001: 505, 508).

Adaklar, yatır ve ziyaretlerde ya da buralara gidilmeden de adanabilmektedir.

İnceleme alanında, herhangi bir dileği olan kişi, yukarıda adları verilmiş olan yatır ve ziyaretlerden, Muğdat Dede Türbesi'nde, Eshab-ı Kehf Ziyareti'nde, Lokman Hekim, Şit Peygamber, Halife Me'mun, Şeyh Muhammed Hasanî ya da Daniyal Peygamber'in türbesinde kurban

kesme adağında bulunur. İsteği gerçekleştiğinde de kurbanını kesmek için gerekli hazırlığını yapar. Bunun için akrabalarına, komşularına haber verir; kararlaştırılan günde kurbanın kesileceği yatır veya ziyarete gidilir. Kurban edilecek hayvan koyun ya da keçi ise bir kasap -bu kurban kesme işinde tecrübeli birisi de olabilir- çağrılır. Bu kişi kurbanı kesip parçalara ayırır. Aşçı kadınlar kurbanın etiyle kavurma pişirirler; bazen etin haşlandığı, suyuyla pilav pişirildiği de olur. Hazırlanan yemek ziyarete gelenlere ikram edilir (K.1, K.2).

Kurbanın pişirileceği bir ocağın olmadığı ziyaretlerde ya da kimi zaman kurban sahibinin isteği doğrultusunda, kurban hayvanının kanı ziyarete akıtılır, eti de adak sahibinin evinde pişirilerek komşulara yedirilir, bir kısmı fakirlere dağıtılır ya da etin tümü bir hayır kurumuna verilebilir (K.2).

Kurban hayvanı horoz ise bu da adakta bulunulan ziyarete kesilir, eti de kurban sahibinin evinde adak yemeğine davet edilenlere yedirilir (K.1, K.3).

İnceleme alanında bazı kişiler ise, ziyarete helva, çörek, simit, lokum, şeker veya bisküvi gibi yiyecek dağıtma ya da mum yakma, yatırdaki ağaca bez parçası bağlama gibi çeşitli adaklarda da bulunabilir (K.2). Kansıız kurban sınıfına giren bu adaklar da, adak sahibi tarafından adakta bulunulan yatır ya da ziyarete yerine getirilir.

Tahtacılar arasında ise adak kurbanlarının Çiçek Baba, Karacellez (Karaca İlyas), Mağras (Mağaras) Dede, Karanfil Baba, Kırtıl Dede ya da Eshab-ı Kehf gibi, genellikle yüksek bir tepede veya dağın zirvesinde bulunan, yatır ve ziyaretlerde özel bir merasim eşliğinde sunulduğu görülür. Bu toplulukta koyun, keçi ya da horoz adağında bulunan kişi, dileği gerçekleştiğinde kurban kesmek istediğini “dede”²ye, dedenin bulunmadığı yerlerde dede vekiline, o da yoksa sofrası bilen musahipli³ bir büyüğe ve çevredeki bütün komşularına önceden haber verir. Belirlenen günde topluca kurbanın kesileceği yatır veya ziyarete gidilir. Burada kurbanı, kurbanı⁴ keser, aşçı kadınlar da pişirir. Kurban yemeği hazır hale getirilince, selman⁵ elindeki küçük süpürgeyle dede baş köşede olmak üzere halka şeklinde oturmuş olan cemaatin oturduğu alanı yani meydanı sembolük olarak süpürür; bir elinde içi su dolu ibrik

² Tahtacılar arasında topluluğun dinî lideri.

³ İkrar vermiş olup kendisine yol kardeşi edinmiş evli kişi.

⁴ Kurban kesmekle görevli hizmet sahibi.

⁵ Cemlerde yani dinî törenlerde meydanı süpürmek, el suyu dökmek ve sofraları serip yemek süresince ihtiyaçları karşılamakla görevli hizmet sahibi.

diğerinde bir leğenle gelerek dededen başlamak üzere herkesin eline el suyu döker ve ardından sofraları serer. Kurban yemeği sofralara dağıtılır. Dede, dedenin bulunmadığı zamanlarda dede vekili, kurbandan bir parça alıp kurban sahibinin ağzına verir, bundan sonra herkes yemeğe başlar. Yemeğin sonunda sofraya duası verilir. Bunu, selmanın baştaki hizmetlerini tekrar yerine getirmesi izler. Kurban yemeğinden yiyenler, kurban sahibine “Hak kabul etsin” diyerek dua eder (K.5, K.6, K.7).

Mersin’deki Çaylak Oymağı’na bağlı Tahtacılar arasında Aydınlılar ve Menemencilerden farklı olarak adak kurbanı niyetine keçi kesildiği durumlarda bundan önce mutlaka cebrail adı verilen horoz kesme geleneği bulunmaktadır. Kurban hayvanı koyun ise böyle bir uygulama söz konusu değildir, ancak maddî durumu iyi olmayıp da keçi kesmek zorunda kalanlar, kurbanlarının kabul edilmesi için önceden cebrail kesmelidir. İnanişaya göre önce kesilen cebrail, keçinin Hak nazarında kurban olarak kabul edilmesini sağlamaktadır (K.6, K.8).

İnceleme alanındaki Tahtacılar arasında, sabaha karşı öterek insanlara sabahın olduğunu haber veren horozun, bu haberi aynı vakitlerde gökyüzünde sesini duyduğu Cebrail adlı melekten öğrenmiş olduğuna inanılmakta, bu yüzden de horozu “cebrail” ya da “cebrail kurbanı” denilmektedir. Bunun yanında horozun gökten indiğini söyleyenler de bulunmaktadır (K.5, K.6, K.19) Böylelikle bir kümes hayvanı olan horoz, Tahtacılar arasında Cebrail adlı melek ile özdeşleştirilmiş ve bu nedenle kendisinden daima dinsel açıdan söz edilmiştir.

Mersin’deki Çaylak Oymağı’na bağlı Tahtacılar arasında, İmam Hüseyin’e adanan ve bu nedenle “İmam Hüseyin Kurbanı” adı verilen bir başka adak kurbanı daha vardır ki, bu kurban, sadece Çaylaklarda yer almakta olup, Aydınlı ve Menemenci oymaklarında bulunmamaktadır.

İmam Hüseyin Kurbanı, adak sahibinin evinde düzenlenmesine karşılık burada yatır ve ziyaretlerde düzenlenen kurban törenleri başlığı altında verilmiştir. Bunun da sebebi Hz. Muhammed’in torunu, Hz. Ali’nin oğlu olan İmam Hüseyin’in Alevîler dolayısıyla Tahtacılar arasında ayrı bir yerinin bulunması, ulu bir kişi olarak kabul edilmesiyle ilgilidir.

Bu kurban, İmam Hüseyin’e adandığı için adakların en önemlisi sayılır. Kurban olarak bir koç alınır, zaten dişi hayvandan kurban olmaz. Kurban sahibi dedenin iznini alarak bir gün belirledikten sonra herkesi kurban yemeğine davet eder. Kurbanı tarafından kesilen kurban parçalara ayrılmadan tüm olarak büyük bir kazanda pişirilir. Aşçı kadınlar, kurbanın suyuyla bulgur pilavı veya yoğurtlu çorba yapar ve yemekten sonra içilmek üzere aşure pişirir. Merasim sırasında, dede baş köşede olmak üzere herkes halka şeklinde oturur. Selman, meydanı

süpürür, önce dededen başlamak suretiyle cemaate el suyu dağıtır. Daha sonra saki,⁶ dede ile onun sağında ve solunda oturan iki büyüğe üç kez dolu⁷ sunar; bu şekilde dolu üçlenir. Dolunun sunulmasının ardından sazandar,⁸ nefes üçler yani Şah Hatayî'ye ait üç nefesi arka arkaya baştan sona okur. Ardından semah oynanır. Bunu sofraların serilmesi izler. Kurban tüm olarak dedenin önüne getirilir; dede, kurban sahiplerine (karı - kocaya) birer lokma verip kurbanı bütün sofralara paylaştırır. Önce kurban eti, ardından pilav yenir, tatlı olarak da aşure içilir. Yemekten sonra dede, sofrada duası okur, sofralar kaldırılır, selman baştaki hizmetlerini yineler yani meydanı süpürür, el suyu dağıtır. Burada yemekten önce ve yemek süresince kesinlikle su içilmez; yemeğin sonunda sakkacı⁹ gelir ve dede başlayarak herkese sakka suyu¹⁰ dağıtır. Böylelikle tören sona ermiş olur. Törenden ayrılan herkes kurban sahibine; “Hak kabul etsin”, “Adağın kabul olsun” der (K.9, K.10).

İmam Hüseyin Kurbanı'nın bütün kemikleri toplanır, derisinin içine sarılarak kalan parçalarıyla beraber bir çukura gömülür. Bazen bolluk bereket getirmesi için kurbanın kafa derisinin veya herhangi bir parçasının adak sahibinin evinin çatısına atıldığı da olur (K.9, K.10).

Bugün İmam Hüseyin Kurbanı'nda nefes üçleme ve semah oynama geleneklerinin ortadan kalktığı, dolu sunmanın ise adak sahibinin isteğine bağlı olarak bazen yerine getirildiği bazen de getirilmediği görülmektedir. Ancak önemli bir dileğin kabul edilmesi için İmam Hüseyin'e kurban adama ve dileğin gerçekleşmesi sonucunda kurban kesip herkese yedirme geleneği eskisi gibi devam etmektedir.

Tahtacılar arasında adak kurbanı olarak kanlı kurban yerine kansız kurban sunulduğu da görülür. Böyle durumlarda kömbe yapıp komşulara dağıtılabileceği gibi birkaç kilo lokum alınıp adakta bulunulan yatır veya ziyarette dağıtıldığı da olur (K.11).

Mersin'deki söz konusu adak kurbanlarının genel olarak İslâmî esaslara bağlı bir şekilde yerine getirildiği, ancak törenlerdeki kimi uygulamaların kökeninin İslâmiyet öncesi Türk topluluklarının inanışlarına, örf ve âdetlerine kadar götürülebildiği görülmektedir. Özellikle Tahtacı oymaklarındaki kurban törenleriyle eski Türklerdeki

⁶ Cemlerde içki dağıtmakla görevli hizmet sahibi.

⁷ İçki. Tahtacı kültüründe dolu ile esas olarak kastedilen rakı olup bunun “kırklar cemi”ndeki engür suyunu temsil etmesi dolayısıyla kutsal bir yeri bulunmaktadır.

⁸ Cemlerde saz çalıp nefes söyleyen hizmet sahibi, zakir.

⁹ Sakka suyu dağıtan hizmet sahibi.

¹⁰ Kербелâ'da susuz şehit düşen İmam Hüseyin aşkına dağıtılan su.

bazı törenlerin birçok ortak yönünün bulunduğu tespit edilmiştir.

Eski Türk boyları da, dinî ve sosyal hayatlarının bir gereği olarak çeşitli törenler düzenlemiştir. Bu törenlerde mevki sırasına göre kimin nereye oturacağı önceden bellidir; itibarı ve mevkisi yüksek olanlar baş köşeye, diğerleri ise yine aynı sıra göz önünde bulundurularak bu kişiye yakın veya uzakta olacak şekilde kendilerine ayrılan yere oturur ve bu şekilde bir halka oluşturulur. Törende sofraları seren, içki dağıtan vb. çeşitli görevliler vardır. Buradaki her hizmet, belirli kurallar ve sıra dahilinde yerine getirilir (İnan, 1987:548-553; Potapov, 1960:73-75).

Yine Tahtacılar arasında dedenin kurban etinden ilk lokmayı kurban sahiplerine vermesi geleneğine Şamanist Türk topluluklarında da rastlanmaktadır. Burada da bazı törenlerde şaman, kurbandan bir parça alır, bunu evin atalarına ve koruyucu ruhlarına verir, ardından kalan parçaları ev sahibine yedirir (Radloff, 1986: 246-249).

İmam Hüseyin Kurbanı'nda yer alan kurban hayvanının bütün kemiklerinin bir araya getirilip gömülmesi de eski Türklerin kurban kemiklerinin kurban iskelesine bırakılması veya bir yere gömülmesi uygulamasıyla benzerlik göstermektedir (İnan, 1986: 101). Bu gelenek, kurban hayvanının yeniden yaşama döneceğine inanılmasıyla ilgilidir.

b) Yağmur Yağdırma Töreni:

Yağmur yağdırma törenleri, havaların kurak gittiği dönemlerde geciken yağmuru yağdırmak ve böylelikle toprağı canlandırarak bereketi arttırmak amacıyla düzenlenen dinsel ve büyüsel uygulamaları içine alır.

Dünyanın neresinde olursa olsun yağmura ihtiyaç duyan toplumlar, gerekli olan yağışı sağlayarak kuraklığı önlemek amacıyla, geçmişten günümüze, çeşitli yollara başvurmuşlar, kendi inançları ve âdetleri doğrultusunda dualar etmiş, törenler düzenlemişlerdir.

Bu tür uygulamalara eski Türk topluluklarında da rastlanmaktadır. Nitekim kaynaklarda eski Türklerin doğa olaylarını, istekleri doğrultusunda değiştirmek amacıyla kullandıkları ve “yada, yat, cada, sata, cay vb.” adlar verdikleri sihirli bir taşın sahip olduklarından bahsedilmektedir. Yağmur taşı olduğu belirtilen bu taş, yağmur, kar, dolu yağdırma, fırtına çıkarma ya da bunları durdurma gibi önemli tabiat olaylarının gerçekleştirilmesinde kullanılmıştır (Ünver, 1952: 77-84; İnan, 1986: 160-165; İnan, 1987: 472-474).

Türkler, Müslüman olup Anadolu'ya yerleşmeye başladıktan sonra da İslâmiyet'in etkisi altında yapılan yağmur dualarının yanında ritüel kökenli çeşitli yağmur yağdırma törenlerini düzenlemeye devam etmiştir.

Mersin'de de bu törenlerin özde aynı olmakla birlikte inanç

merkezleri çevresinde değişik şekillerde uygulandığı görülmektedir.

Bu ilde genel olarak havaların kurak gittiği dönemlerde yerleşim birimlerine göre her köyün ileri gelenleri bir araya gelir ve yağmur duasına çıkılmasına karar verir. Bunun için bir cuma günü, cuma namazından sonra cemaat iki rekât namaz kılar, ardından hoca yağmur duası okur. Camide yapılan bu yağmur duasından sonra büyük küçük herkes toplanır ve hocanın önderliğinde yüksek ve çevresi açık bir tepeye gidilir. Bazı yerleşim birimlerinde gidilen bu yer, bir çeşme başı ya da su kenarı da olabilir. Burada namaz kılınır, dua edilir. Dua sırasında ceketler ters giyilir, şapkalar ters takılır ve eller, parmaklar yere doğru çevrili şekilde tutulur ve hocanın duasının arasında yüksek sesle “amin” denilir. Diğer taraftan herkesin katılımıyla alınmış olan koyun ya da davar kesilir, etiyle kavurma, yine ortaklaşa getirilmiş olan bulgur ile de pilav pişirilir. Yağmur duasından sonra topluca yemek yenir (K.12, K.13, K.14).

Yağmur duası için cuma günü, camide ya da açık alanda toplanılarak bir hoca önderliğinde namaz kılınması, ardından dua edilmesi; koyun, keçi vb. bir hayvanın törende kurban edilmesi İslâmî kurallar dahilinde gerçekleştirilen uygulamalardır. Öte yandan kıyafetlerin ters giyilmesi, ellerin parmaklar aşağı doğru çevrili şekilde tutulması gibi ritüel kökenli kimi uygulamaların da bu törende yer aldığı görülmektedir. Ceketlerin ters giyilmesi, şapkaların ters takılması, kurak giden havaların yağışlı hale gelmesi, daha doğrusu kuraklığın tersine dönmesi için yapılan büyüsel uygulamalardır. Yine dua sırasında ellerin yere doğru çevrili şekilde tutulması da yağmurun yağışını taklit için yapılmaktadır. Bu şekilde meydana gelmesi istenen olay taklit yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Mersin'in Tahtacı yerleşim birimlerindeki yağmur yağdırma törenlerinin ise Çiçek Baba, Karacellez, Mağras Dede, Şah Er Durağı ya da Kırtıl Dede ziyaretlerinde gerçekleştirildiği görülür. Tören için herkesin katılımıyla kurban olarak koyun ya da keçi alınır ve dedenin, onun olmadığı yerlerde ise vekilinin önderliğinde topluca söz konusu yatır veya ziyaretlerden birisine gidilir. Kurban, ziyaretin çevresinde üç kez dolandırıldıktan sonra kurbanı tarafından kesilir, tecrübeli kişilerce pişirilir. Topluluk dede baş köşede olmak üzere halka şeklinde oturur ve selman, meydana süpürür, el suyu dağıtır ardından sofraları serer. Topluca yemek yenir, yemekten sonra dua edilir. Selman aynı şekilde hizmetlerini yerine getirir (K.6, K.8, K.15).

Tahtacılar arasında kurbanla beraber ziyarette yenilmek üzere kömbe adı verilen çörekten pişirip getirenler de olur. Dede, kömbe pişirene yemekten önce dua eder (K.6, K.8, K.9). Bu da söz konusu törende kanlı kurbanın yanında kansız kurbanın da yer aldığını

göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Mersin'deki yağmur yağdırma törenlerinin yatır ve ziyaretler yanında bazen yüksek tepelerde yapılması halk arasında ermiş sayılan ulu kişilerin belirli zamanlarda buralarda bir araya geldiklerine inanılmasıyla ilgilidir. Öte yandan tören için bir su kenarının seçilmesinin sebebi de burada yağış yani su istenmesiyle ilgili görünmektedir. Ancak her iki inanın temelinde de -daha evvel bahsedildiği üzere- İslâmiyet öncesi döneme ait dağ kültü ve yer-su kültürünün izleri bulunmaktadır.

c) Abdal Musa Adına Düzenlenen Kurban Töreni:

Alevî-Bektaşîler arasında büyük bir saygınlığa sahip olan Abdal Musa, 14. yüzyılda yaşayan ve Bektaşî tarikatının temelini atmış bulunan bir Horasan erenidir. Onun Antalya'nın Elmalı ilçesine bağlı Tekke köyünde kurmuş olduğu tekke, Bektaşî dergâhlarının önde gelenlerinden biri kabul edilir. Türbesi de müridi Kaygusuz Abdal'ınki ile beraber bu dergâhta bulunmaktadır (Özkırımlı, 1988: 117-119; Daha kapsamlı bilgi için bkz. Güzel, 1999: 233-256).

Abdal Musa'nın bütün Alevî topluluklarında olduğu gibi Tahtacılar arasında da önemli bir yeri vardır. Nitekim onun Elmalı'daki türbesi, Tahtacılar tarafından en yüksek makam sayılır. Bu türbede çeşitli kurban törenleri düzenlenir.

Mersin'deki Menemenci Oymağı'na bağlı Tahtacılar arasında da, Abdal Musa türbesinde gerçekleştirilmese dahi, birlik ve beraberliğin sağlanması, bolluk ve bereketin artmasına yardımcı olması için her yıl Abdal Musa adına bir kurban töreni düzenleme geleneği bulunmaktadır.

“Abdal Musa Cemi” adı verilen bu tören, işlerin yavaşladığı ve ormanda çalışmak amacıyla köyden ayrılmak zorunda kalanların geri dönmeye başladığı güz başlarında yapılır. Bunun için herkes bir araya gelir ve tören için bir gün belirlenir. Ortaklaşa bir koyun alınır, bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra kimin evi uygunsa orada toplanılır. Kurban, kurbanı tarafından kesilir, tecrübeli kişiler tarafından pişirilir. Yemek hazır olunca selman diğer törenlerde olduğu gibi hizmetini görür ve topluca yemek yenir (K.16, K.17).

Bu törende Abdal Musa adına kurban kesilerek hem geleneğin en önemli erenlerinden birisi anılmakta hem de onun aracılığıyla Allah'a dirlik ve düzen, bolluk ve bereket için dua edilmektedir.

II. Mezarlıkta Düzenlenen Kurban Törenleri

Bütün toplumlarda, insan yaşamının somut olarak sona ermesi anlamına gelen ölüm olayı sonrasında, ölünün geride kalanlarla ilişkisinin, alış-verişinin sürdüğüne dair bir inanış bulunmaktadır.

Yaşayanla onun ölmüş olan atası arasındaki bu bağın gücü, atalara sürekli bir saygıyı beraberinde getirmiştir. Bu nedenle ölüm çevresinde çeşitli törenlere, dinsel ve büyüsel uygulamalara rastlanmaktadır.

Bunlardan bir kısmı ölen kişinin öte dünyaya gidişini kolaylaştırmak; onun hem geride bıraktıklarının gözünde hem de öte dünyada mutlu bir kişi olmasını sağlamak amacıyla yerine getirilmektedir. Nitekim eski kültürlerden bu yana bir "öte dünya" tasarımına ve buna bağlı olarak ölenlerin, öldükten sonra da yaşamlarını sürdürdüklerine inanılmaktadır. Ölüm çevresinde kümelenen uygulamalardan bir kısmı da ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına kötülükte bulunmasını, zarar vermesini engellemek için gerçekleştirilmektedir. Bunların temelinde de ölenin, dönüp gelebileceği ve geride kalanlara zarar verebileceği korkusu yatmaktadır (Örnek, 1979: 108-109).

Çeşitli toplumlarda olduğu gibi, eski Türklerin de ölüyü özel bir merasim eşliğinde gömdükleri; ölüm olayından sonra gerek ölenin evinde gerekse gömüleceği yerde törenler düzenledikleri bilinmektedir. Bu törenlerde, ölen kişinin itibarına, mevkisine göre kurbanlar kesilir ve eti herkese yedirilir. Kurban törenleri, defin işleminin üçüncü, yedinci, yirminci, kırkıncı günlerinde ve yıldönümünde de yapılır. Bunlardan özellikle yedinci, kırkıncı günlerinde ve yıldönümünde yapılan törenlerde topluca mezarlığa gidilir, burada yenilip içilir ve yemeklerden mezarın üstüne bırakılmak suretiyle dualar eşliğinde ölen kişinin ruhuna da sunulur (İnan, 1986: 176-200; Roux, 1999: 188-293). Bu şekilde ata ruhunun öbür dünyada memnun edilmesi sağlanarak onun geride kalanlara herhangi bir kötülükte bulunması engellenmiş olur.

Günümüzde de ölümlere dolayısıyla atalara büyük bir saygı duyulmakta, ölüm olaylarının ardından törenler düzenlenip belirli zamanlarda mezarlıklar ziyaret edilmektedir.

Mezarlıklar, ölen kişilerin yakınları tarafından topluca ziyaret edilmeleri, burada çeşitli kurban törenlerinin düzenlenmesi ve bu törenlerde eski inanışlara ait kimi unsurlara rastlanması ve diğer taraftan hayatta olan ile öbür dünyada bulunan arasında bir köprü kurması dolayısıyla bir inanç merkezi kimliği taşımaktadır.

Mersin halkı arasında da belirli ve özel günlerde mezarlıkları ziyaret etme geleneği, eskiden olduğu gibi bugün de devam ettirilmektedir. Özellikle Tahtacıların yaşadığı yerlerde, diğer yerleşim birimlerinden farklı olarak, mezarlık ziyareti sırasında atalar ruhuna kurbanlar sunulduğu da dikkati çekmektedir.

Bu törenler; ölüm sonrasında, Ramazan Bayramı'nda, Kurban

Bayramı'nda, Muharrem Töreni'nde, nevrüz ve hıdrellezde yapılmaktadır.

Buna göre Tahtacılar, ölünün üçüncü, yedinci, kırkıncı günlerinde ve yıldönümünde; dinî bayramların ilk gününde ya da arefesinde; muharrem orucunun son günü aşurelerin içilmesinden sonra; aynı zamanda nevrüz ve hıdrellez gününde kadın-erkek, büyük-küçük topluca mezarlığa gitmekte ve burada birbirlerine kömbe, lokum, şeker ya da bisküvi ikram etmekte, bunları mezarları başında beraberce yemekte ve ölmüşler adına dualar etmektedir. Ziyaretler sırasında herkes yakınının mezarını temizlemekte ve mezara çiçekler bırakmaktadır (K.11,K.18).

Mezarlıkta herkesin birbirine ikramda bulunduğu bu yiyecekler aslında atalar ruhuna sunulan kurban niteliği taşımaktadır.

III. Ocakta Düzenlenen Kurban Törenleri

Ocak kelimesi, “soy” anlamının yanı sıra “ateş yakılan yer”, “Alevî-Bektaşî topluluklarının bağlı bulunduğu kutlu merkezler”, aynı zamanda “belirli bir hastalığı sağaltma gücüne sahip, bunu uzmanlık edinmiş kişi” gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Burada esas olarak soy, sop, aile ile ateşin yakıldığı yer karşılığı olan ocak kavramı üzerinde durulacaktır.

Türk kültüründe ata ocağına büyük bir saygı duyulur. Bu saygının kökeninde, atalar kültü bulunmaktadır. Ocağın tütmesi, ateşin sürekli olarak yanması, ataların o ocakta, o yurttta, o çadırda devamlı olarak bulunması anlamına gelmektedir. Ataların canlarının ateşin içinde tecelli ettiğine inanıldığı için Türkler ocağı ve ateşi kutsal kabul etmiş ve bunları atalarla temasta bulunmanın bir vasıtası olarak görmüştür (Eröz, 1977: 327).

Bu inanış gereği Şamanist Türklerin hemen her töreninde mutlaka bir ateş bulunur. Ateş ruhuna hitaben okunan şaman ilahilerinde “atamızın yaktığı ocak” denilir. Bu da aile ocağı kültü ile ateş kültürünün birbirinden ayıramayacağını, bununla beraber ocak kültürünün atalar kültüyle bağlı olduğunu gösterir. Nitekim Kırgız-Kazakların kimi boylarında yedinci veya dokuzuncu atanın torunlarının tamamı bir ulu eve saygı göstererek bu eve (çadıra) yüzyıllar boyunca ocak dumanıyla “kararmış çadır” anlamına gelen “kara çangarak” adını verir. Bu çadırda verilen söz yemin sayılır ve çadırın sahibi genç bir erkek olsa dahi bu kişiye herkes saygı gösterir. Aynı şekilde Yakutlar'da and törenlerini ateş ve ocak karşısında yapma geleneği bulunmaktadır (İnan, 1986: 68-71). Eski Türk topluluklarında ateş ve ocağa duyulan saygıyı gösteren daha pek çok gelenek bulunmaktadır. Bütün bunlar ata ruhuna ve ata ocağına verilen önemi göstermektedir.

Ocak ve ateş çevresinde kümelenen kimi inanç ve pratikler Anadolu'da da varlığını sürdürmektedir. Günümüzde Mersin'de ata ocağında ya da ocak başında kurban törenlerinin düzenlendiği görülmektedir. Bu törenler, Kurban Bayramı'nda düzenlenen kurban töreni ile özellikle Tahtacılar arasında görülen ve ocak kazma adı verilen tören olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a) Kurban Bayramı'nda Düzenlenen Kurban Töreni:

İnceleme alanında Kurban Bayramı'nda mezarlıkta ölmüşlerin ruhuna kansız kurban sunma geleneğinin yanı sıra arefe günü ata ocağında da bir kurban töreni düzenlenmektedir.

Arefe günü baba ocağını bekleyenler, yani anne-babası ölmüş olup da onların evinde kalmaya devam eden evli erkek evlatları, ölen büyükleri adına kurban keser. Kurban olarak koyun ya da keçi kesilir. Kurban kesildikten sonra bir kısmı fakirlere dağıtılır bir kısmı da evde pişirilerek komşulara yedirilir (K.2, K.14).

Tahtacılar da ise kurban sahibi, arefe günü kurban kesmek istediğini, önceden, dedeye ve kurbançıya söyler, ayrıca komşuları kurban yemeğine davet eder. Bu yemeğe dua verileceği için törene mutlaka dedenin ya da onun olmadığı yerlerde vekilinin katılması gerekir. Arefe günü herkes adak sahibinin evinde toplanır. Burada kurbanı, kurbançı keser, aşçı kadınlar pişirir. Kurban yemeği hazırlandıktan sonra selman, görevlerini yerine getirir, ardından yemekler yenilip dua edilir. Tahtacılar arasında maddî durumu iyi olmayanlar, koyun ya da keçi yerine horoz (cebrail) da kesebilir (K.18, K.19).

İnanışa göre, arefe günü ata ocağında kesilen kurban ile hem atalar ruhu memnun edilmiş hem de söz konusu kurban aracılığıyla o ocağı bekleyen, soyu sürdüren ailenin başına herhangi olumsuz bir durumun gelmesi engellenmiş olur. Bir başka deyişle bu yolla atalar ruhu, o aileyi olası kötülüklerden korur.

b) Ocak Kazma:

Mersin'deki Tahtacılar arasında evli bir çift, ana-baba evinden ayrılıp da başka bir evde yaşamaya başlayacağı zaman "ocak kazma" adı verilen bir tören düzenlenir. Çiftin yeni evinde, dede ve onun yanında musahipli büyükler toplanır. Herkes bu çifte verilmek üzere beraberinde tabak, tencere vb. hediye de getirir. Ev sahibi bu tören için eğer durumu elverişli ise bir koyun, değilse bir horoz keser. Dede, evin ocağının başına gelerek elindeki kazma ile "ya Allah" deyip ocağın sağına, "ya Muhammed" deyip soluna, "ya Ali" deyip ortasına, ocağı kazıyormuş gibi, üç kez yavaşça vurur. Ardından ocağa konulmuş olan odunları veya birkaç parça çirayı tutuşturup dua eder. Dede yerine geçip oturunca ocak

sahibi ve karısı, herkesin elini öper. Bundan sonra kurban yemeği yenir, çaylar içilir; tören bu şekilde sona erer (K.9, K.11, K.15).

Tahtacılar da aile ocağının ilk önce dede tarafından ve özel bir törenle yakılması; o ailenin ocağının devamlı tütmesi, varlığını sürekli olarak koruması, başına herhangi uğursuz bir olayın gelmemesi için yerine getirilmesi gereken önemli bir uygulamadır. Ocağın bu şekilde kutsanması, eski Türk kültüründe yer alan ateş, ocak ve atalar kültürünün günümüzdeki izlerini göstermesi bakımında önem taşımaktadır.

IV. Ormanda Düzenlenen Kurban Töreni

Eski inanç sistemlerinde ağaç kültürünün önemli bir yeri vardır. Ağacın mevsimlere bağlı olarak yeşillenmesi, meyve vermesi, kurumması; ölüp-dirilmenin sembolü olarak görülmüş ve dinî törenlerde kült ağacı olarak kullanılmasına yol açmıştır. Dünyanın yaratılışıyla ilgili efsanelerde, ağaç, sık kullanılan bir motif olmuştur (Örnek, 1988: 102).

Belirli ağaçlarda doğüstü güçlerin, ataların, cin ve perilerin eğleştiği inancı giderek ormanların da kutsal kabul edilmesine neden olmuştur. Özellikle yaşlı ve büyük ağaçlara, tek ağaçlara, içleri kovuk olan ağaçlara diğerlerine göre daha büyük bir saygı duyulmuştur (Örnek, 1988: 103).

Orman kültü, ormanlık alanlarda yaşayan, geçimlerini orman mahsulleriyle sağlayan topluluklarda yaygın olarak görülmüştür. Nitekim Yakut avcıları, dokuz nefes orman ruhunun bulunduğu inanırlar. Bunlardan en büyüğü Bay Bayanay adı verilen ruhtur. Kimilerine göre Bay Bayanay, orman ruhlarına genel olarak verilen bir addir. Bu ruhlar avcıları korur ve onlara bereketli av bağışlar. Aynı şekilde yakın zamana kadar avcılıkla geçinen Şor Türkleri de orman ruhlarına büyük önem verir. Bu ruhlara kimi zaman kurbanlar da sunulur (İnan, 1986: 63). Ormanın genel olarak kült haline getirilmesinin yanında bazı ağaçların da kutsal kabul edildiği görülür.

Türkler arasında ağaç kültürünün de hayli yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu kültürün İslâm öncesi Türkler'de ilk ortaya çıkış bölgesi olarak Ötüken'in dağlık arazisi olduğu tahmin ediliyor. Buna göre Hunlar, her yıl yaz sonunda büyük olasılıkla Ötüken'de yer alan başkentlerinde yaptıkları ayinlerini, şehrin yakınındaki dağın eteğinde bulunan bir çam ağacının yanında düzenlemiştir. Daha sonra burada dut ağacı da yetişmiş ve Hunlar her iki ağacı da kutlu saymıştır. Hunlar'ın ağaç çevresinde düzenledikleri bu ayinlerin benzerlerine To-balar ve Kanglılar'da da rastlanmıştır. Söz konusu âyinlerde, kutsal kabul edilen ağaç etrafında bazı merasimler düzenleniyor ve kötü ruhlardan temizlenmek istenen yerlere ağaç dikiliyordu. Bu gibi uygulamaların

Göktürkler'de de bulunduğu tahmin edilmektedir (Ocak, 1983: 85).

Ağaç kültü, bugün de Orta Asya'da, özellikle Altaylar bölgesinde varlığını devam ettirmektedir. Altaylı kavimlerde en çok çam ve kayın ağacı; bunlardan sonra da çınar ve servi ağacı takdis edilmektedir. Çeremisler, Buryatlar, Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve Kırgızlar, tek olarak bulunan ulu ve yaşlı, çam, kayın, ardıç, servi ve çınar ağaçlarına adaklar adayıp kurbanlar kesmekte, onlardan dilekte bulunmaktadır. Bu ağaçlara kurusalar bile dokunulmamakta, adaklar ve kurbanlar sunulmaya devam edilmektedir (Ocak, 1983:86-87).

Orman ve ağaç kültürünün izlerine Anadolu'da, Tahtacı kültüründe de rastlanmaktadır. Tahtacıların yüzyıllar boyunca ormanlık alanlarda yaşamış ve geçimlerini ağaç işçiliğinden sağlamış olmalarından dolayı ağaçlara karşı büyük bir saygıları ve bağlılıkları bulunmaktadır.

Orman ve ağaca yüklenen kutsallık nedeniyle Mersin'de yaşayan Tahtacılar, ormanı bir inanç merkezi olarak kabul etmiş ve ormanda çalışmaya başlamadan önce "pay kurbanı" adı verilen bir kurban töreni düzenlemeyi gelenek haline getirmiştir.

a) Pay Kurbanı:

Mersin Tahtacıları arasında "Yaş kesen baş keser" inancı yaygındır. Bu nedenle ormanda ağaç kesim işine başlamadan önce, kesim sırasında herhangi bir kazanın yaşanmaması için pay kurbanı kesilir.

Pay kurbanı için üç - beş aile bir araya gelerek bir koyun, koç veya duruma göre keçi alır. Eğer kişi sayısı fazla ise iki veya üç kurban da alınabilir. Maddî durumları iyi olmayanlar ise horoz keser. Kurbanı kesme görevi kurbancıya aittir, ancak kurbancının bulunmadığı yerlerde bu görevi musahipli bir büyük yerine getirir. Kurban kesildikten sonra, kaç pay sahibi varsa o sayı göz önünde bulundurularak eşit parçalara ayrılır, ancak bunun için terazi kullanılmaz. Payların dağıtılması işi, herhangi bir haksızlıkta bulunulmaması düşüncesiyle küçük bir çocuğa verilir. Bunun için herkes çakı, bıçak, tarak vb. küçük bir eşyasını bir yere koyar. Çocuk da bu eşyalardan her birini sırasıyla parçalara ayrılmış etlerden birinin üzerine atar. Pay sahipleri, kendi özel eşyası hangi payın üzerine deymişse o parçayı alır, herkes hakkına razı olur. Kurbanın pay sahiplerine dağıtılmasının ardından herkes payını evine götürür ve akşama yenilmek üzere kavurma pişirir. Akşam olunca dedenin, dedenin bulunmadığı yerlerde ise musahipli bir büyüğün evinde toplanılır. Burada selman hizmetlerini yerine getirdikten sonra herkesin beraberinde getirmiş olduğu kavurmalar yenir. Maddî durumu uygun olmadığı için horoz kesmek zorunda kalanlar da bu toplantıya kurbanını pişirmiş olarak katılır ve yemekten yer. Ertesi gün sabah da ormanda ağaç kesim işine

başlanır (K.7, K.9, K.18, K.19).

Mersin’de yaşayan Tahtacı oymakları arasında bugün de “pay kurbanı” kesme geleneği bulunmakta ve kurban kesmeden ağaç kesim işine başlanıldığı takdirde herhangi olumsuz bir olayın veya kazanın yaşanacağına inanılmaktadır.

Sonuç

Mersin’de halk tarafından kutsal kabul edilen, çevrelerinde birtakım inanç ve pratiklerin kümelenildiği çeşitli inanç merkezleri bulunmaktadır. Yatır ve ziyaretler, mezarlıklar, ata ocağı / ocak ve ormanlık alanlar şeklinde sınıflandırılabilen bu inanç merkezlerinin çevresinde bazı kurban törenlerinin düzenlendiği görülmektedir. Çalışmamız sonucunda hem söz konusu inanç merkezlerinin oluşumunda hem de bunlara bağlı kurban törenlerinde İslâmiyet öncesi Türk inanç sistemlerinin izlerine rastlanmıştır. Yatır ve ziyaretlere giderek medet umma, adakta bulunma, dileklerin gerçekleşmesi için dualar edip buralarda kurbanlar sunma; aynı şekilde kabir ziyaretlerinde ve ata ocağında ya da ocak başında kurban törenleri düzenleme gibi inanç ve pratiklerin atalar kültürüyle yakından ilgili olduğu bilinmektedir. Yatır ve ziyaretlerden bir kısmının yüksek tepelerde, dağlarda ya da su kenarlarında bulunması da yine İslâmlık öncesi Türk inançları içerisinde yer alan dağ kültü ve yer-su kültü ile ilgilidir. Geçimlerini orman işçiliğiyle sağlayan Tahtacılar arasında ise ormanlar da kutsal kabul edilerek bir inanç merkezi haline getirilmiştir.

Mersin’deki inanç merkezlerine bağlı kurban törenlerinin genel olarak İslâmî esaslara bağlı bir şekilde yerine getirildiği, ancak törenlerdeki bazı uygulamaların kökeninin de İslâmiyet öncesi Türk topluluklarının inanışlarına, âdetlerine kadar götürülebildiği görülmektedir. Özellikle Tahtacıların kurban sunma geleneklerinin belirli bir düzen ve kurallar dahilinde ve özel bir merasim eşliğinde yerine getirilmesi bizi eski Türklerin bazı törenlerindeki uygulamalara kadar götürmektedir. Tahtacıların eski Türk geleneklerini, inanç ve pratiklerini günümüze kadar getirebilmelerinde, bu topluluğun uzunca bir süre ormanlık alanlarda dışa kapalı bir şekilde, gelenek ve göreneklerine bağlı bir yaşam sürdürmüş olmaları etkili olmuştur. Diğer taraftan inceleme alanındaki kurban törenlerindeki eski Türk kültürüne ait inanç ve pratiklerin İslâmî şekle büründürülerek yaşatıldığı görülmektedir.

Mersin’deki inanç merkezlerinin bu yönleriyle Türklere ait örf, âdet ve inanmaların korunup yaşatılmasında, bunların gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir katkı sağladığı görülmektedir. Bu merkezlerde

düzenlenen kurban törenleri aracılığıyla da toplum içindeki birlik ve beraberlik duyguları pekiştirilerek ortak kültürel değerlerimiz canlı bir şekilde yaşatılmaktadır.

Kaynak Kişiler

Kaynak kişilerle ilgili bilgiler “adı , soyadı, doğum tarihi, derleme yeri, öğrenim durumu, mesleği” sıralamasına göre verilmiştir.

- K.1: Zülfünaz Nesli, 1940, Mersin, ilkokul, ev hanımı
 K.2: Hülya Süçi, 1960, Mersin, ilkokul, ev hanımı
 K.3: Mehmet İlvan, 1933, Erdemli, yok, serbest meslek
 K.4: Sefer Yiğit, 1942, Tarsus, ilkokul, imam
 K.5: Esmâ Erol, 1933, Bozyazı, yok, ev hanımı
 K.6: Gazi Cemal Şimşek, 1936, Kırtıl köyü / Silifke, ilkokul, çiftçi
 K.7: Hüseyin Özcan, 1927, Göksu Beldesi / Mut, ilkokul, orman işçisi
 K.8: Hasan Hüseyin Küçük, 1929, Göksu Beldesi / Mut, okur-yazar, çiftçi
 K.9: Fadime Gevger, 1943, Göksu Beldesi / Mut, ilkokul, ev hanımı
 K.10: Senem Eşe Özcan, 1940, Göksu Beldesi / Mut, yok, ev hanımı
 K.11: Abidin Özay, 1926, Kumaçukuru köyü / Mut, okur-yazar, orman işçisi
 K.12: İbrahim Kurt, 1929, Nacarlı köyü / Tarsus, yok, bahçeci
 K.13: İbrahim Bulut, 1925, Malaklar köyü / Anamur, okur-yazar, çiftçi
 K.14: Helime Gök, 1944, Çukurasma köyü /Gülнар, yok, ev hanımı
 K.15: Senem Bayram, 1913, Kuzucubelen köyü / Mersin, yok, ev hanımı
 K.16: Türabi Toprak, 1928, Çamalan Köyü / Tarsus, ortaokul, emekli
 K.17: Anakız Şahin, 1936, Çamalan köyü / Tarsus, yok, ev hanımı
 K.18: Veli Oktar, 1928, Kaşdişlen köyü / Anamur, yok, orman işçisi
 K.19: Halil Erol, 1923, Bozyazı, ilkokul, bahçeci
 K.20: Abidin Şahin, 1927, Çamalan köyü / Tarsus, ilkokul, orman işçisi

KAYNAKÇA

- ARTUN Erman, (2001), “*Adana Halk Hekimliğinde Atalar Kültü*”, **Türk Kültürü**, Yıl:XXXIX, S.460, Ağustos.
- ERGİNER Gürbüz, (1997), **Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- ERÖZ Mehmet, (1977), **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**, İstanbul, Otağ Matbaacılık.
- GÜZEL Abdurrahman, (1999), **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- İNAN Abdülkadir, (1986), **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 3. b., Ankara, TTK Yayınları.

- İNAN Abdülkadir, (1987), **Makaleler ve İncelemeler**, 2. b., Ankara, TTK Yayınları.
- KÖKSAL Hasan, (1985), “*Eski Türk Toplumunda Kutsal Değerler ve ‘Kurban’ Kavramı*”, **Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I**, Haz. Feyzi Halıcı, Ankara, Güven Matbaası.
- OCAK Ahmet Yaşar, (1983), **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- OCAK Ahmet Yaşar, (1992), **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler**, Ankara, TTK Yayınları.
- ÖRNEK Sedat Veyis, (1979), **Anadolu Folklorunda Ölüm**, 2. b., Ankara, A.Ü. DTCF Yayınları.
- ÖRNEK Sedat Veyis, (1988), **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, 2. b., İstanbul, Gerçek Yayınları.
- ÖZKIRIMLI Atilla, (1988), **Toplumsal Bir Başkaldırımın İdeolojisi Alevîlik-Bektaşîlik, Araştırma-İnceleme**, 4. b., İstanbul, Cem Yayınevi.
- POTAPOV L. P., (1960), “*Göçebelerin İbtidai Cemaat Hayatlarını Anlatan Çok Eski Bir Adet*”, (Çev. Rasime Uygun), **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C.XI, S.15.
- RADLOFF W., (1986), **Sibirya’dan Seçmeler**, 2. b., (Çev. Ahmet Temir), Ankara, KTB Yayınları.
- ROUX Jean-Paul, (1999), **Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm**, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Türkçe Sözlük**, 1988, C.II, Ankara, TDK Yayınları.
- ÜNVER A. Süheyl, (1952), “*Yağmur Taşı Hakkında*”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C.IV, S.7.
- YÖRÜKÂN Yusuf Ziya, (1998), **Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar**, Eklerle Yayıma Hazırlayan: Turhan Yörükân, Ankara, KB Yayınları.